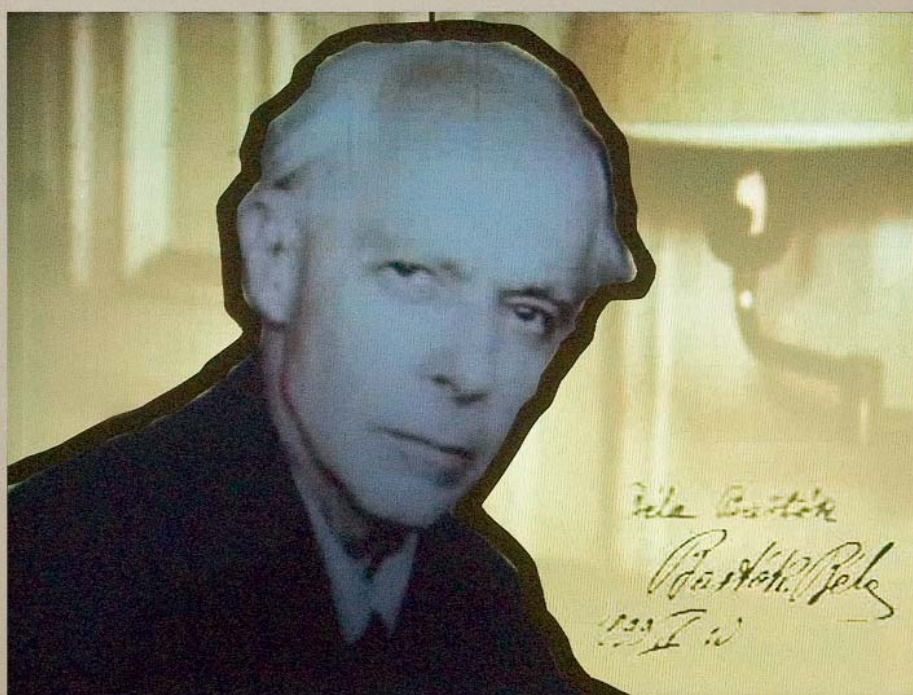

Bartók Barbarója

BIRINYI JÓZSEF

MÁTRAI ERIK: BARTÓK BARBARÓJA – VIDEOKON, 2 PERC 51 MÁSODPERC, 46 X 37 CM

Kárpáti Tamás ötlet- és gyűjtemény-gazda – kezében egy-egy kiemelkedő személyiség életének meghosszabbítását jelentő, jellegzetes szerszámmal, mestersége címerével –, a gyűjtő és empatikus rajongó együttes szenvedélyével szólítja meg a különös érzékkel kiszemelt alkotót, hogy foglalja hungarikumba a hódolatnak örvendő, két lábon járó kincsünk alkotói, legbelső világába átvezető relikviát. Mert kell többünknek a kizökkentő, a normál létet felkavaró, „tamáskodó”, a profánon szent léket ütő megszólítás, hogy felhozzuk a valószínűtlen mélyből az igazgyöngyöt.

Mátrai Erik fiatal képzőművésznek elsöre eredményes volt a bartóki világ bugyraiban véghezvitt mélymerülés. A tradíció és a modernség egymásba ölelkezik Erik munká-

jában, mint Bartók esetében a századokat görgető népzenei alap és a XX. századi konvenciókat szétfeszítő modern zene. Lapos, XXI. századi képernyőn, mint a kompozíciót, művészi alkotást megjelenítő felületen látjuk az utolsó Bartók-némafilm, egyéni videoművészeti, aszociatív tele-víziókkal, amely az örvendetesen gyarapodó hungarikonok között is új és egyedi. A médiaművész matt aranykerettel vasalta bele a képernyőbe állandó vizuális elemként a hungarikum-zseni kitekintő arcának körvonalait, mint egy víznyomatot, amely átlátszik minden zongorát hangra bíró mozdulaton, ritmizált feszülésen. A statikus sziluett időtlenül mond ellent a képernyőt, a kereteket, a világot tágító bartóki játékosságnak, dinamizmusnak.

Erőtéljes lüktetés, dinamika, óramű pontosságú ritmusok, vibráló világ, koppanó, súlyos, súrlódó akkordok, a zihálás zuhataga után megújító levegőt adó, feszült parlandók, hogy ismét felszakadjanak a zongora határait szétfeszítő barbár ritmusok...

Serly Tibor, Bartók tanítványa, 1942. szeptember 26-án forgatta saját lakásán, az Európát, embert égető II. világháború miatt 1940-ben New Yorkba emigrált, bizonytalanságba ugró mester zongorajátékáról a 2 perc 21 másodperc hosszú, színes, néma, egyedi kisfilmet. A Bartók-hamvainak 1988-as budapesti hazahozatalát követő évben *Tusa Erzsébet* és *Lendvai Ernő* fejtette meg az MTV *Mozgóképek Bartókról* című műsorában a Bartók–Serly páros celluloidszalagra zárt zenei rejtvényét. Azaz, hogy mit is játszott a világot rengető időben Bartók a Föld másik felén a némafilmre. A kamerába néző, „*Szikár, szigorú zenész, hű magyar*” – ahogy *Illyés Gyula* nevezte versében – ujjaiával billentyűkre mért ritmikus kalapácsütéseinek képsoraiból azonosították, majd utószinkronizálták a darabot. A megoldás: a Bartók zenéjét túl barbárnak tartó kritikákra reagálva, saját művészete paródiájaként 1911-ben írott, népzenei ihletésű, polimodális zongoradarab, az alig 2,5 perces, őserőt görgető vihar, a XX. század eleji ritmuzene egyik legizgalmasabb műve, a zongorairodalom forradalma, az *Allegro Barbaro*. A *Sztravinszkijé*hez hasonló görbe tükör telitalálatként tárja elénk Bartók realista világát.

„*Erősen hiszem és vallom, hogy minden igaz művészet a külvilágból magunkba szedett impressziók – az 'élmény'-ek hatása alatt nyilvánul meg... Különös, hogy a zenében mindeddig csak lelkesedés, szeretet, bánat, legföljebb elkeseredés szerepelt indítóokul – vagyis csupán ún. magasztos érzelmek. Míg a bosszú, torzrajz, szarkazmus csak a mi időnkben élnek vagy fogják élni zenei világukat. Ezért talán az előbbi korok megnyilatkozó idealizmusával szemben a mai zeneművészetet realitásnak lehetne nevezni, mint amely világotól nélkülül őszintén, igazán minden emberi érzelmet bevesz a kifejezhető sorába.*” – írta Bartók *Ziegler Mártá-nak* és *Herminának* 1909. február 4-én kelt levelében.

Bartók életében, zenéjében a ritmus meghatározó. „*Ott ült a kislíú a gyermekszéken, ölében a dob. Olyan erővel, olyan villámgyors egymásutánban követték egymást a dobütések, hogy nemcsak füllel, de szemmel is alig lehetett számon tartani őket. Szóltak hozzá, nem felelt, rákiáltottak, nem is hallotta, csak dobolt mámorosan, mindenről és mindenkiről megfeledkezve.*”

Az első gyermekévekre vonatkozó visszaemlékezésben a világ ritmusokba rendezése gyökerezik. Bartók esetében a népdalok osztályozásánál, a zeneművek írásánál, formálásánál, előadásánál a hangok szabályozott időbelisége, a ritmus adja a szilárd vázat.

Kassák Lajos *A mérleg serpenyője* című versében Bartókot így rajzolja elénk:

„*Szóljunk valamit a zeneszerzőről is.
Láthatod szárnyas kabátban a dobogón
S az uccán, amint levett kalappal
Sétál a reggeli napsütésben.
Olyan vékony, mint a halszálka
Olyan fehér, mint egy liliom
De ha leül a zongorához, Sárkánnyá változik át
Csörömpöl, sír és néha ugat
Hogy elsötétül az ég s a házak falai beomlanak.*”

Az *Allegro Barbaro* népszerűsége a komolyzene határait is túllépte. 1970-ben, az *Emerson, Lake & Palmer* angol progresszív rockzenekar bemutatkozó albumának borító-

ján Bartók elmosódott portréja látható, és a lemez első számának címe: *The Barbarian*, amely Bartók művét dolgozza fel nagy sikerrel.

A *Muzsikás együttes* és *Jandó Jenő* zongoraművész speciális előadásában aktualizált *Allegro Barbaro* Bartók és a népzene kapcsolatát érzékelteti.

1981-ben, majd több azt követő évben, az UNESCO felmérései szerint a mi Bartók Bélánk a világon legtöbbet játszott zeneszerző. Igazi hungarikum, hungarikon.

Megteremtette a hazai tudományos igényű zenefolklorisztikát, főleg a szomszéd népek zenehágyományát elemző, összehasonlító népzene-kutatást. Gyűjtött, fonográf-hengerre vett magyar, román, szlovák, rutén, ukrán, szerb, bolgár, arab, török, indián népzene is. Tudományos dolgozatai a népzene-kutatás oszlopai. A zenei anyanyelvből, a folklórzenéből merítő, önálló, világgraszoló, XX. századi magyar zenét, új zenei nyelvet teremtett Európa és a világ számára géniuszársával, barátságával, *Kodály Zoltánnal*.

„*A zenében is sajátosan magyart kell teremteni!*” „*Az én vezéreszmém, amelynek, mióta csak mint zeneszerző magamra találtam, tökéletesen tudatában vagyok: a népek testvérré válásának eszméje, a testvérré válásé minden háborúság és minden viszály ellenére. Ezt az eszmét igyekszem, amennyire erőmtől telik, szolgálni zenémben; ezért nem vonom ki magam semmiféle hatás alól, eredjen az szlovák, román, arab vagy bármiféle más forrásból. Csak tiszta, friss és egészséges legyen az a forrás!*”

Bartók életműve kiteljesedett az „Értől az Óceánig”, a bánáti szülőfalutól, Nagyszentmiklóstól (1881. március 25.), New Yorkig (1945. szeptember 26.) Az eszmék, ideák, az emberek szeretete, a kreativitás és a mindezeket ötvöző zene voltak a legfontosabbak az életében, a mindennapok „rögvalósága”, pénz, hatalom, saját egészsége nem foglalkoztatta. De felrázta, megdöbbentette a világot! Őserővel, dübörgő ritmusokkal, tiszta formákkal zenéje démonikus, sohasem közömbös: elragad, felháborít, zaklat, eksztázisba ejt, katarzist kelt, azaz kiteljesíti a művészetet bennünk.

Gyarló az ember, akkor fedezi fel az értékeket, miután elveszíti azokat. Az utókor magabiztos ítéletével magyarázzuk gyerekeinknek, mire is gondolt a – saját korában zömmel meg nem értett, magát csatában áldozó, vonat elé vető, eszmékben, szerelmekben égető, a világ túlsó felére menekülő – költő, festő, zeneszerző, a zseni, „*ércnél maradandóbb*” nagy műve alkotásakor. Okuljunk például az emléktáblákról, szobrokról az utókorra, ránk tekintő, zenéjével megszólító Bartókból! Fedezzük fel, becsüljük meg értékeinket életünkben, egymásban, az alkotókban, a családban, a népekben, a világban. Éljen az *Allegro Barbaro* őseréje, Bartók utolsó, zakatoló, surrogó, stroboszkópos mozgóképsora, amelyről a géniusz tekintete palackpostaként üzeni: a „tiszta forrás”, örökségünk, a jelen élményével jövőnk alapja.

Illyés Gyula: Bartók című versében így summáz:

„...mert épp e „hangzavar”,
e pokolzajt zavaró harci jaj
kiált
harmóniát!
Mert éppen ez a jaj kiált
mennyi hazugul szép éneken át –
a sorshoz, hogy harmóniát,
rendet, igazit vagy belevész a világ;”

(*Szerzőnk népzene-kutató, a Parlamenti Hungarikum Munkacsoport vezetője.*)

